

КВАРТЕТНА МУЗИКА В УКРАЇНСЬКОМУ МУЗИКОЗНАВСТВІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Сенишин Любомир Васильович, аспірант кафедри теорії та історії виконавського мистецтва ПНУ ім. В. Стефаніка, м. Івано-Франківськ; e-mail: snl.music@mail.ru.

Квартетна музика в українському музикознавстві другої половини ХХ століття

Стаття присвячена квартетній музиці, зокрема її відображенню у музикознавчих працях українських науковців другої половини 20 ст.. В українському музикознавстві до недавнього часу було надзвичайно мало досліджень, спеціально присвячених проблемам феноменології, жанрової специфіки та естетики квартетної музики. Проте протягом останніх десятиліть українське музикознавство децю активізувало свою увагу щодо цього жанру.

Метою статті є розкрити повноту відображення жанру струнного квартету у українській музикознавчій літературі.

В розвитку теорії та історії жанру струнного квартету кожна дослідницька робота внесла свій суттєвий вклад. Проте при всій глибині і змістовності дослідження української квартетної музики все ж достатньо локальні.

Приймаючи до уваги значне композиторське представництво і велику кількість творів, написаних в жанрі струнного квартету дослідники заторкують окремі питання жанру, висвітлюючи їх в контексті своїх тематичних пошуків. Значна кількість квартетних творів та їх творці залишаються поза увагою музикантів, як виконавців, так і музикознавців, і, таким чином, виключаються з наукового і практичного музичного кола. У статті розкривається проблема практичної відсутності дослідження, які розглядають струнний квартет як цілісний, жанрово окреслений пласт української музики в процесі його становлення і еволюції. Зважаючи на це, ми маємо всі аргументи вважати, що дана тема є актуальною і сучасною.

***Ключові слова:** струнний квартет, жанр квартету, музикознавство.*

В період другої половини ХХ – початку ХХІ століть в музичній культурі надзвичайно актуальним стало поняття камерності. Причому воно стосується не лише ансамблевої музики, а й таких мону-

ментальних жанрів як симфонія, опера, балет, концерт – відчуваючи деяку «втому» від солідних просторово-часових параметрів, неодмінної багаточастинності, великого оркестрового складу, ці жанри наближаються до поезики камерно-ансамблевого музикування. За висловленням дослідниці Л. Зими [2] «камернізація» є стильовою рисою епохи; є символом сьгоднішньої музичної дійсності. Відповідно, говорячи про сам камерний ансамбль і зважаючи на значну кількість написаних творів для нього в окреслений часовий проміжок, можна зауважити певний ренесанс цього жанру.

Серед камерно-інструментальних ансамблів особливе місце продовжує займати квартет, який завжди привертав увагу своєю строгістю у дотриманні принципів письма, що сягають стильового барокового періоду. А саме: чисто вибудоване чотириголосся; гармонічний спів; правильна почерговість імітацій; продуманість концертуючих інструментів; солідна основа; музичні думки можна повертати як по горизонталі, так і по вертикалі, і які б давали можливість зберегти в середніх голосах хоча б одну наспівну тему; жоден голос немає помітно виділятися, проте кожний голос після паузи повинен вступати в дію не як середній, а як головний; якщо в музиці виникає fuga, то її слід розробити по всіх правилах – майстерно і зі смаком. Таким чином, жанр квартету стає певного роду випробуванням майстерності як для композиторів, так і для виконавців. Щодо останніх, то їх роль стає дедалі важливішою, оскільки на сьгоднішній день існує тенденція до індивідуалізації мовної системи не лише окремого композитора, а й кожного окремого його твору.

Обраний нами період в українській квартетній музиці відзначається виразною специфічністю. Починаючи з середини ХХ століття інтенсивно зростає рівень індивідуально-стильової самосвідомості. З'являється потреба виходу за усталені межі традиційних жанрової, стильової та формотворчої систем. Також на розвиток музичного мистецтва другої половини ХХ століття сильно вплинула філософія *Теодора Адорно*. Його концепція змінила розуміння теоретичних основ динамічності, в тому числі динамічності музичної. Говорячи про динамізм соціальних явищ вчений пояснює пришвидшений темп розвитку музичного мистецтва попереднього століття.

Таким чином, жанр квартету під впливом змін також набуває нових ознак, з'являються абсолютно різні шляхи його розвитку – від збереження класичних норм і структур до максимального їх видозмінення.

Зважаючи на такі епохальні особливості, в українській музиці жанр струнного квартету на сьогоднішній день є вельми актуальним. Це стосується композиторської, виконавської, а також і наукової сторін.

Як справедливо зауважила Н. Фецак у своїй статті «Струнний квартет та його місце в жанровій системі виконавства: історичний аспект», у другій половині ХХ ст. камерно-інструментальна культура України посідає одне з чільних місць в мистецькому доробку нації, засвідчує високий художньо-професійний потенціал та інтелектуальну зрілість. Саме в цей період мистецькі пошуки в Україні – як на рівні художніх ідей, так і на рівні вирішення суто творчих проблем, – стають частиною загальноєвропейського процесу. Квартетні твори Ю. Іщенка, Є. Станковича, Г. Ляшенка, М. Скорика, В. Сільвестрова, Л. Дичко та інших авторів стали не тільки духовним надбанням України, але й здобутками всієї музичної культури ХХ ст. Для багатьох українських композиторів відправним пунктом творчих пошуків стала авангардна естетика та система виразових засобів, яка бере свій початок від досягнень нововіденської школи і продовжена творчими пошуками європейських композиторів О. Мессіана, К. Пендерецького, П. Булеза та ін. Важливим орієнтиром у цьому процесі були також вітчизняні надбання призабутих на той час модерністських ранніх творів Б. Лятошинського. Але в центрі уваги нової композиторської генерації залишилася орієнтація на самобутній національний стиль.

Яскравим явищем в українській квартетній музиці стали твори М. Скорика (Партити № 3 та № 6, «Диптих»), де своєрідно трактується жанр старовинної сюїти і при цьому збережено традиційний принцип чергування частин.

У квартеті Лесі Дичко (1974) всі частини проростають з єдиної тематичної формули – початкової мелодичної тези. У процесі численних перетворень вона набуває різного характеру.

Особливою активністю в жанрі струнного квартету відзначається творчість Ю. Іщенка – він написав більше 10 квартетів. У його творах виявились характерні для композитора симфонічність мислення, високий технологічний рівень, уміле використання різноманітних поліфонічних засобів.

Яскраве розкриття національного інтонаційно-образного змісту засобами сучасної композиторської лексики властиве квартетам Є. Станковича. Відкрита емоційність, глибинні зв'язки з фольклором

Закарпаття, яскрава експресія, колористичне відчуття навколишнього світу, – ось основні ознаки його творів.

Цікаві знахідки нових тембрових сполучень, колористичних прийомів знаходимо у квартетах Г. Ляшенка. Вплив досвіду великих композиторів ХХ ст., таких як І. Стравінський та Б. Барток, відчувається в його Першому квартеті (особливо в 1 частині).

Зразком поєднання різних типів композиторської техніки в єдиному синтезі є струнні квартети В. Сильвестрова.

Поряд з активізацією композиторської уваги до квартетної творчості, набирає бурхливого розквіту квартетне виконавство, що починає здобувати рівень міжнародного визнання. Формується нова школа українського квартетного виконавства, позначена високою професійною майстерністю, своєрідною манерою гри.

Ще у 20-х роках 20 століття створено Струнний квартет ім. Леонтовича і квартет ім. Ж.Вільйома у Харкові, Квартет ім. П. Чайковського у Києві, які тісно пов'язали свою діяльність з сучасною українською творчою практикою.

У 1951 році засновано Квартет ім. Лисенка, що вже понад півстоліття активно пропагує твори зарубіжних та вітчизняних композиторів, вносить в інтерпретацію творів нові прийоми виразності, особливо стосовно тембру, штрихової техніки, динаміки, драматургії.

Популярність новостворених нині квартетів покладається на високопрофесійні засади квартетного жанру, виявляється у його національній самобутності та інтелектуальній заангажованості. Квартетне мистецтво України стверджує гармонію, красу і духовність, що в усі часи були первинними чинниками розквіту нації.

Що стосується вітчизняного музикознавства, то до недавнього часу було надзвичайно мало досліджень, спеціально присвячених проблемам феноменології, жанрової специфіки та естетики. Проте протягом останніх десятиліть українське музикознавство дещо активувало свою увагу щодо квартетної музики.

Одною з значущих праць є монографія харківської музикознавиці І. Польської «Камерний ансамбль: історія, теорія, естетика», 2001 р. Аналітичне поле цієї книги охоплює всі різновиди камерного ансамблю. Це теоретична праця, предметом якої є ансамблева культура як цілісність, що розглядається з позицій історії, жанровості, естетики, соціології. З об'ємного поняття ансамблева культура виокремлюється більш локальне – камерний ансамбль, його історичний розвиток, жанрово-семантична специфіка, способи функціону-

вання. Дослідниця ставить три головні завдання: виявити сутність ансамблевості, як категорії цілісної, а через неї – ознаки камерного ансамблю (в основному інструментального) як найбільш характерного виявлення цієї цілісності. Другим і третім завданнями стає розкриття понять камерності і виконавства як атрибутових прикмет камерного виконавства. Варто також згадати ряд статей написаних І. Польською: «Камерний ансамбль: феноменологія жанру», «Ансамблеве музикування і його семантика», «Основні тенденції історичної еволюції ансамблевої естетики», «Методологічні засади теорії та історії музичного ансамблю», «Типологічна класифікація сучасних досліджень ансамблевої музики», «Становлення історіографії з питань камерного ансамблю» та ін.

Серед львівських музикознавців, слід відзначити кандидатську роботу Н. Дикої «Камерно-інструментальний ансамбль України. Творчість і виконавство (1960–1980 рр.)», 2001 р. Головною метою цього дослідження є виявлення закономірностей еволюції української камерно-інструментальної ансамблевої творчості і виконавства впродовж тридцятилітнього періоду, що значною мірою визначили умови та специфіку його сучасного побутування, особливостей функціонування жанру в різних регіональних центрах та часових відтинках; взаємообумовленості творчості і виконавства як складових єдиного процесу розвитку камерно-інструментальної культури. Також авторкою було написано багато статей, присвячених як камерно-інструментального ансамблю, так і композиторам та виконавцям, які безпосередньо працювали з цим жанром. Серед них: «Право на вдячність: світлої пам'яті Зенона Дашака», «Легенда галицької камералістики», «Камерний простір України: музика, поезія, час...», «Квартетне виконавство у Львові», «Львівський струнний квартет: феномен цілісності концертно-презентативних та освітньо-дидактичних аспектів» та ін..

Особливо хотілось би відзначити декілька випусків Наукових збірок ЛМНА ім. М. В. Лисенка, а саме № 24, 25, 31 та 34, які були видані під назвою «Камерно-інструментальний ансамбль: історія, теорія, практика», де, до речі, також були надруковані статті названих авторів. Окрім них є чимало статей, які повністю чи фрагментарно присвячені жанру квартету, окремим квартетам різних композиторів та виконавцям квартетної музики. Серед них: «Камерно-інструментальні ансамблі Миколи Лисенка» І. Зінків,

«Камерно-інструментальна творчість Стефанії Туркевич» та «Еволюція камерного ансамблю» С. Павлишин, «Струнний квартет Зіновія Лиська як втілення творчих засад львівських композиторів – представників «празької школи» першої третини ХХ ст.» В. Сивохіпа, «Ранні камерно-інструментальні ансамблі Віктора Камінського» В. Андрієвської, «Реквієм-квартет» Євгена Петриченка як приклад сучасного українського камерно-інструментального твору» О. Остриха та ін.

Також слід взяти до уваги періодичні наукові збірки музичних академій України, такі як «Українське музикознавство», «Науковий вісник», «Музичне мистецтво та культура» та ін., де є чимало статей музикознавців, викладачів музичних вузів, здобувачів вчених ступенів, пов'язаних з питанням жанру квартету.

Посібник Юрія Соколовського «Квартетний клас», в якому автор виділяє питання щодо структури виразових засобів квартетного виконавства та особливостей художньої інтерпретації музичного твору. Разом з порадами відносно організації самостійної та репетиційної роботи в квартетному класі, розглянуті питання стилістичної специфіки музичного твору, орнаментики та запису сучасної нотації. Також автор подає перелік квартетних творів за алфавітним показником композиторів.

В розвитку теорії та історії жанру струнного квартету кожна дослідницька робота внесла свій суттєвий вклад. Аналіз літератури виявляє основні зони зацікавлення авторів. Проте ми можемо зауважити, що на даний момент українське музикознавство не має цілісної картини жанру струнного квартету в українській музиці. Враховуючи зростаючу актуальність цього жанру музикознавцям буквально важко встигнути «йти в ногу» з композиторською практикою.

Зауважимо, що при всій глибині і змістовності дослідження української квартетної музики все ж достатньо локальні і стосуються лише певних регіональних шкіл, або невеликого часового періоду, або ж творчості окремо взятого композитора, діяльність того чи іншого квартетного колективу, чи проблем виконавства.

Приймаючи до уваги значне композиторське представництво і велику кількість творів, написаних в жанрі струнного квартету, можна сказати, що дослідники заторкують окремі питання жанру, висвітлюючи їх в контексті своїх тематичних пошуків.

Значна кількість квартетних творів та їх творці залишаються поза увагою музикантів, як виконавців, так і музикознавців, і, таким чином, виключаються з наукового і практичного музичного кола.

Отже, ми можемо констатувати, що в українському музикознавстві практично відсутні дослідження, які розглядають струнний квартет як цілісний, жанрово окреслений пласт української музики в процесі його становлення і еволюції. Зважаючи на це, ми маємо всі аргументи вважати, що дана тема є актуальною і сучасною. Необхідність нашого дослідження диктується інтересом, який постійно росте до цього напрямку музичної творчості, до його репертуарного різноманіття та глибинності змістового компонента.

Література

1. Дика Н. О. Квартетне виконавство в західному регіоні України (60–80 роки ХХ століття) / Н. О. Дика // Музикознавчі студії : зб. статей. – Львів, 2004. – Вип. 9. – С. 117–123.
2. Зима Л. Актуальна ідея у виконавстві фортепіанного квінтету крізь призму числової символіки // Режим доступу: <http://intkonf.org/zima-lv-aktualna-ideya-u-vikonavstvi-forte-piannogo-kvintetu-kriz-prizmu-chislovoi-simvoliki/>
3. Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка / редкол.: І. Пилатюк (голов. ред.) [та ін.]. – Львів: Вип. 24, 25, 31, 34: Камерно-інструментальний ансамбль: історія, теорія, практика: зб. ст. /редкол.: І. Пилатюк (голова) [та ін.]. – Л. : Сполом, 2010–2015.
4. Польская И. И. Камерный ансамбль: История, теория, эстетика : монография. – Х.: ХГАК, 2001. – 396 с.
5. Польська І. Камерний ансамбль доби віденського класицизму (до питання про жанрову кристалізацію) / Ірина Польська / Теоритичні та практичні питання культурології. – Мелітополь, 2004.– Вип.14. – С. 7.
6. Польська І. Камерний ансамбль в системі музично – виконавських жанрів (історичні та систематичні аспекти визнання) / Ірина Польська // Музичне виконавство. – К., 2001.– Вип. 18. – С. 179–190.
7. Ступель А. В мире камерной музыки. 2-е издание / Александр Ступель. – Л.: Музыка, 1970.– 24 с.
8. Соколовський Ю. Квартетний клас [Текст]: навч. посіб. / Юрій Соколовський. – Л.: Сполом, 2013. – 351 с. : нот. – Бібліогр.: С. 342–351.
9. Фецак Н. М. Струнний квартет та його місце в жанровій системі виконавства: історичний аспект / Н. М. Фецак // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. – Вип. 17 / Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – К.: ДАКККіМ, 2010. – С. 60–68.

References

1. Dyka, N. (2004) Kvartetne vykonavstvo v zahidnomu regioni Ukrai'ny (60–80 roky XX stolittja) [Quartet Performance in the Western Region of Ukraine (60–80 years of the 20th century)]. *Muzykoznavchi studii: zb. statej*, 9., 117–123. [in Ukrainian]

2. Zyma, L. (2012) Aktual'na ideja u vykonavstvi fortepiannogo kvintetu kriz' pryzmu chyslovoi' symvoliky [The actual idea in the performance of the piano quintet through the prism of numerical symbols]. Retrieved from <http://intkonf.org/zima-lv-aktualna-ideya-u-vikonavstvi-fortepeannogo-kvintetu-kriz-prizmu-chislovoyi-simvoliki/> [in Ukrainian]
3. Pylatjuk, I. (Ed.). (2010–2015). *Naukovi zbirky L'vivs'koi' nacional'noi' muzychnoi' akademii' im. M. V. Lysenka, Iss. 24, 25, 31, 34: Kamerno-instrumental'nyj ansambl: istorija, teorija, praktyka* [Chamber ensemble: history, theory, practice]. [in Ukrainian]
4. Pol'skaja, I. (2001). *Kamernyj ansambl: Istoryja, teorija, estetyka* [Chamber ensemble: history, theory, aesthetics]. (Monograph). Kharkiv: KhGAK.. [in Russian]
5. Pol's'ka, I. (2004). Kamernyj ansambl' doby videns'kogo klasycyzmu (do pytannja pro zhanrovu krystalizaciju) [Chamber Ensemble of the Age of Vienna Classicism (to mention the genre crystallization)]. *Teorytychni ta praktychni pytannja kul'turologii'*. Melitopol', 14, 7. [in Ukrainian]
6. Pol's'ka, I. (2001). Kamernyj ansambl' v systemi muzychno-vykonavs'kyh zhanriv (istorychni ta systematychni aspekty vyznannja) [Chamber ensemble in the system of musical-performing genres (Historical and systematic aspects of recognition)]. *Muzychne vykonavstvo*, 18., 179–190. [in Ukrainian]
7. Stupel', A. (1970). *V myre kamernoj muzyky* [In the world of chamber music]. (2nd ed.). Leningrad: Muzyka. [in Russian]
8. Sokolovs'kyi, Ju. (2013). *Kvartetnyj klas* [Quartet class]. Lviv: Spolom. [in Ukrainian]
9. Feshhak, N. (2010). Strunnyj kvartet ta jogo misce v zhanrovij systemi vykonavstva: istorychnyj aspekt [String Quartet and its place in the genre system of implementation: the historical aspect]. *Mystectvoznachchi zapysky Derzh. akad. kerivnyh kadriv kul'tury i mystectv*, 17, 60–68. [in Ukrainian]

Сенишин Любомир Васильевич, аспирант кафедры теории и истории исполнительского искусства ПНУ им. В. Стефаника, г. Ивано-Франковск; e-mail: snl.music@mail.ru

Квартетная музыка в украинском музыковедении второй половины 20 ст.

Статья посвящена квартетной музыке, в частности её отображению в музыковедческих работах украинских учёных второй половины 20 ст.. В украинском музыкознании до недавнего времени было чрезвычайно мало исследований, специально посвящённых проблемам феноменологии, жанровой специфики и эстетике квартетной музыки. Но на протяжении последних десятилетий украинское музыковедение несколько активизировало своё внимание в отношении этого жанра.

Целью статьи является раскрытие полноты отображения жанра струнного квартета в украинской музыковедческой литературе.

Принимая во внимание значительное композиторское представительство и большое количество произведений, написанных в жанре струнного квартета исследователи касаются отдельных вопросов жанра, освещая их в контексте своих тематических поисков. Значительное количество квартетных произведений и их создатели остаются без внимания музыкантов, как исполнителей, так и музыковедов, и, таким образом, исключаются из научного и практического музыкального обихода.

В статье раскрывается проблема практически отсутствия исследований, которые рассматривали бы струнный квартет как целостный, жанрово очерченный пласт украинской музыки в процессе становления и эволюции. Исходя из этого мы имеем все аргументы считать, что данная тема является актуальной и современной.

Ключевые слова: струнный квартет, жанр квартета, музыковедение.

Senyshyn Lubomir, graduate student of the Theory and history of performing arts Department of the V. Stefaniuk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, e-mail: snl.music@mail.ru

Ukrainian quartet Music in Musicology second half of 20th century

The article is devoted to quartet music, particularly its reflection in musicological works of Ukrainian scientists of the second half of the 20th century. In the Ukrainian musicology, until recently, was very little research specifically on the problems of phenomenology and aesthetics of genre specific music quartet. However, in recent decades Ukrainian musicology somewhat intensified its focus on the genre.

The article aim is to reveal the fullness of display string quartet genre in Ukrainian musicological literature.

In the development of the theory and history of the string quartet genre every research work has made a significant contribution. However, with all the depth and consistency of Ukrainian quartet music research are still quite local.

Considering the significant composer and a large number of works written in the genre of the string quartet affecting some researchers question the genre, highlighting them in the context of its thematic searches. A significant number quartet works and their creators are ignored musicians as performers and musicologists, and thus excluded from the scientific and practical musical circles. The article deals with the problem of the lack of practical studies that consider the string quartet as a whole, genre-defined stratum of Ukrainian music in the process of formation and evolution. Therefore, we have all reasons to believe that this topic is relevant and modern.

Keywords: string quartet, quartet genre, musicology.

Стаття поступила до редакції 27.03.2017 р.
